

УДК 37.01

МІЩЕНКО М.М.

кандидат філософських наук, доцент
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) E-mail: vykladach.ukr@gmail.com

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ТА ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ВИКЛАДАЧА ТА УЧНЯ В МЕЖАХ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

В статті пропонується осмислення взаємовідносин викладача та учня в сучасному освітньому процесі. Розглядаються поняття педагогічної майстерності, педагогічної культури, професіоналізму. Педагогічна майстерність подається як авторський процес. Сучасна зміна ролі викладача в освіті пов'язана з готовністю до створення авторської техніки викладання і запровадження педагогічних інноваційних методів. Сьогодні замало лише просвітницької моделі освіти, що спрямована лише на передачу знань і умінь, на перший план виходять навички особистої діяльності, такі як інноваційність, креативність. Водночас сучасність потребує готовності до безперервної освіти, постійного самовдосконалення та навчання.

Ключові слова: *освіта, освітній процес, суб'єкт-суб'єктні відносини, педагогічна майстерність.*

Постановка проблеми. Наявність своєрідного філософського бачення в сфері освіти відкриває різні грані освітнього процесу, стимулює пошук нових методологій, розкриває потенціал та перспективи розвитку освіти у зв'язку з соціокультурними умовами. Освіта є соціальним інститутом, що постійно реформується через зміни в оточуючому світі. Сьогодні в суспільстві міняється уявлення про те, що значить бути професіоналом. Окрім спеціальної підготовки це цілий ряд інших якостей, необхідних сьогодні кожному фахівцю, як здатність приймати відповідальні рішення, наявність творчого підходу до будь якої діяльності, гнучкість мислення, вміння вести діалог. Звичайно, освітня система має реагувати на потреби суспільства і відповідно корегувати свої педагогічні засади. Філософія освіти, в свою чергу, є тою системою, що рефлектує стосовно освітньої системи. За допомогою загальних філософських категорій, філософських методологій дослідження, використання розробок прикладних філософських дисциплін вона допомагає становленню освіти на високому рівні. В межах філософії освіти актуальним є осмислення взаємовідносин викладача та учня, позиція яких один до одного змінюється у зв'язку з новим поглядом на навчання, істину, навчальний процес взагалі. Педагогічна майстерність предстає як комплекс властивостей особистості викладача, необхідних для високого рівня професійної діяльності. Майстерність базується на гуманістичній позиції викладача у спілкуванні із студентами, у створенні середовища співробітництва і взаємоповаги, оволодінні комунікативними вміннями, соціальною перцепцією.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Без належного рівня

педагогічної майстерності не може бути й відповідного рівня освіти. Тому сьогодні, коли освіта є одним з найважливіших факторів розвитку України, актуалізується проблема формування педагогічної майстерності, до обговорення якої залучаються філософи, соціологи, педагоги. В Україні за період незалежності нашої країни до питання філософії освіти, педагогічної майстерності, взаємовідносин учасників навчального процесу звертаються В. Андрущенко, М. Бойченко, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Лутай, М. Михальченко, В. Молодиченко, В. Огнев'юк, К. Пасько, І. Предбовська та інші. Питання модернізації фахової підготовки викладача, соціальних та особистісних факторів професійного становлення, формування толерантного світогляду залишаються сьогодні актуальними для нашої країни, адже сучасна національна доктрина розвитку освіти ще зберігає рудименти авторитарної педагогіки і не виокремлюються пріоритети окремої особистості. Динамічний розвиток українського суспільства потребує створення умов для формування в людині не стільки типових якостей, скільки індивідуальних, що дозволяє їй творчо реалізовуватися та набувати таку важливу якість як креативність в підході до діяльності.

Формулювання мети та завдань статті. Центральною постаттю освітнього процесу є викладач, який керує та направляє учня, тому основою педагогічної майстерності є особистість викладача, його творчий потенціал та культурний рівень. Метою даної статті є виявлення нових принципів взаємовідносин викладача та учня, для чого пропонується філософський підхід до питань суб'єкт-суб'єктного характеру навчання, формування ціннісного виміру освітнього процесу, засад сучасної педагогічної етики та педагогічної майстерності. Філософія прагне не лише осмислити існуючу систему освіти, а й сформулювати цінності на майбутнє. В межах філософії освіти завжди присутнє осягнення світоглядних орієнтирів індивіда, проблем взаємовідношення людини та світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найважливіших педагогічних понять є «педагогічна майстерність», центром якої є особистість викладача, його творчий потенціал та педагогічна культура. Філософія педагогічної майстерності – це осмислення теорії педагогічної культури, прийомів педагогічної техніки, понять професіоналізму та компетентності, засад суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладача і учня як основи етики педагогічної діяльності. Разом вони дають уяву про стиль, характерний для педагога своєю неповторністю й унікальністю, власним варіантом викладення смислу, способом вибору мовних засобів для висловлення своїх думок та поглядів. Педагогічна майстерність – це процес авторський, суб'єктивний. Сама педагогічна діяльність має авторську природу, адже в викладання включається особистісний досвід самого викладача. Зміна ролі викладача в освіті пов'язана з готовністю до створення авторської методики і стилю педагогічної діяльності, запровадження інноваційних педагогічних методів.

Професійна компетентність викладача є вмінням вільно орієнтуватися в дисципліні, що викладається. Сьогодні, в умовах ХХІ ст., ці якості

доповнюються ще однією потребою, а саме узагальнювати свої знання в напрямку гуманітарної орієнтації. «...Відбувається зміна у розумінні суб'єкта наукового пізнання: людина виступає не просто як елемент, який разом з іншими утворює картину світу, але й виступає як активний учасник всіх соціальних та природних процесів, слугує точкою відліку в будь-якому знанні про світ. У такий спосіб наука "олюднюється". Досліджуються різні можливі характеристики суб'єкта як учасника пізнавального процесу, а саме: чим він керується у своїй пізнавальній діяльності, як здійснюється пізнавальна практика, на що спрямований його процес пізнання (ціннісні орієнтації)». [9, с. 25]. Метою формування особистості є гуманізація, а засобом для цього – гуманітаризація, що проявляє себе в створенні нової програми формування і розвитку цілісного духовного світу людини в умовах техногенної цивілізації XXI ст. Саме гуманітарне знання безпосередньо впливає на формування духовності, світоглядно-ціннісні орієнтації, воно має використовуватися в розробці та реалізації політичних, економічних соціальних та інших програм. На його основі розробляються гуманітарні технології. До базових ідей гуманітарної освіти відносяться: 1. філософія ідеї Людини як головної цінності життя; 2. моральна відповідальність; 3. загальнокультурна компетентність; 4. діалог культур як засіб виховання; 5. демократичність та толерантність.

Педагогічний досвід – це досвід творчий, цілком залежний від індивідуальності, неповторності особистості викладача, через яку трансформується будь-яка педагогічна технологія. «Педагогічна технологія відтворюється в режимі взаємодії конкретного викладача і конкретного учня, а отже – неповторна, творчо суб'єктивована» [3, с. 10]. Так як освіта є процесом соціальним, заснованим на комунікації, то важливою якістю викладача є комунікабельність – вміння педагогічно спілкуватися, встановлювати комунікативний зв'язок зі студентами, створюючи в процесі певний психологічний клімат. Діалогічність має бути властивою як для практичних, так і для лекційних занять, діалог учня і викладача може бути як вербальний, так і внутрішній, як реакція на отриману інформацію та знання. «Без розуміння природи людини, особливостей її взаємозв'язків із зовнішнім світом, сенсу життя, тобто філософських аспектів проблем людини, педагогіка втрачає орієнтири, і справжня освіта стає неможливою» [9, с. 19].

Суб'єктами комунікації є викладач і учень/студент. Їх взаємовідносини мають суб'єкт-суб'єктну взаємодію (поняття «особистісно орієнтованої педагогічної діяльності»). З цього приводу І.А. Зязюн наголошує: «Визначення освіти сферою духовного обслуговування, де кожен – суб'єкт, де кожному створені умови виявити "самість", прийняти рішення, взяти на себе відповідальність за його виконання і за його результат» [3, с. 14]. Концепт особистості в сучасній філософії освіти – це система з інтелектуальних, соціально-культурних, моральних якостей людини. Людина є складною системою, що розвивається, а не засобом чи об'єктом. Діалог – специфічна форма спілкування, коли людина сприймається як партнер із правом на власну позицію, на свій індивідуальний спосіб сприйняття світу. Це не просто обмін

репліками, а професійна позиція вчителя стосовно учнів, мета якого – намагання зробити учнів активними учасниками власного процесу навчання, залучити до спільної з педагогом діяльності. Викладання має бути не як односторонній вплив викладача у вигляді прямого транслявання знань, а як обмін учителя з учнями особистісним сенсом.

Ставлення один до одного в освітньому процесі як до особистості слугує основою до взаємоповаги. В філософії, зокрема, цьому відповідає концепція Іншого – усвідомлення іншої людини як такого ж Я, а значить відповідно з правами, свободами, незалежністю. Толерантність стає визначальним фактором спілкування, особливо в соціокультурному вимірі сучасності, для якого характерні глобалізаційні процеси та зіткнення різних культурних та релігійних світів. «Активна суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога і вихованця, їх ціннісно-сміслові обміни і пов'язані з ними спільні трансформації зумовлюють спільний стан перебування обох в культурі, в єдиному ціннісно-смісловому полі, просторі діалогічної взаємодії» [2, с. 31].

Важливою соціально значущою особливістю інноваційних моделей навчального процесу є їх співвіднесеність з сучасною культурою, життям суспільства. «Навчальний процес, з одного боку, слугує сферою, в яку проектується значущі для суспільства механізми відтворення соціального досвіду... З іншого боку, навчальний процес є не лише засобом їх простої трансляції, але й поживним середовищем для їх цілеспрямованого, розширеного і навіть рафінованого відтворення» [3, с. 6–7]. Більш того, особистість та індивідуальність є способами буття в культурі. Суб'єктивний розвиток людини здійснюється через самовизначення, яке є передусім самовизначенням смислів, дії, поведінки, всього життя людини. Суб'єктивний простір – це ідентичність людини в її соціокультурному оточенні. Культура в цьому відношенні пропонує вибір, викладач – підтримку у виборі. Поняття смислу виражає підключеність індивідуальної свідомості до свідомості суспільної, до культури. Виховання людського в людині є відтворенням в ній соціальної культури, її «окультурення». Особистість – це спосіб соціального буття людини. Народившись, людина постає перед досвідом попередніх поколінь, що в концентрованому вигляді виражений у культурі, соціокультурних цінностях. Середовище в вихованні – це соціокультурний феномен. Тут, зокрема, конструюється ідеал особистості як соціального типу, моделі громадянина, патріота. У новій культурі ХХІ ст. формується новий тип особистості, орієнтований перш за все на інновації і звернений до інтересів і цінностей індивіда. Тому формування особистості в руслі досягнення молоддю соціально-значущих надбань вітчизняного і світового мистецтва має загальнодержавне значення, а розвиток особистості засобами мистецтва повинен стати одним з провідних.

Традиційна просвітницька модель освіти, спрямована лише на передачу знань і умінь, сьогодні втрачає свою перспективність. Постає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освіти. Важливими цілями створення системи освіти є передусім творча діяльність спеціаліста, здатність до гнучкої її

перебудови, згідно зі зміною системи соціальних і культурних орієнтацій. Місія педагога спрямовується на реалізацію загальнолюдських цінностей, соціально-культурної спадщини, соціальної адаптації суб'єкта навчання до нових історичних умов, на соціокультурне відтворення сфери суспільства. Завданням освіти в ХХІ ст. є перехід від навчання як репродуктивного сприйняття – до імовірнісного мислення. «Моделлю особистості в новій парадигмі освіти має стати інноваційна людина. Вона розглядає оточуючий світ не як сталу, гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, яку потрібно редукувати як послідовність різноманітних труднощів, що необхідно подолати. Винахідливість стає архетипом діяльності для інноваційної людини, а провідною метою навчання – формування в неї власної дослідницької позиції, тобто значення набуває процес переходу в освітній діяльності від школи пам'яті до інституту роботи з мисленням» [9, с. 23].

Висновки. Будь-яка освітня парадигма ґрунтується на певному баченні сутності людини. Сучасність потребує готовності учня до безперервної освіти, сформованої творчої активності, здатності до генерації нових ідей. Постійне самовдосконалення шляхом навчання є головною ознакою становлення особистості. Основа освіти – це готовність людини до безперервного самовдосконалення, аналогом чого може слугувати давньогрецька пайдейя. Освіченість – це становлення людини як самостійної особистості, яка керується власним розумом та приймає власні рішення. Здатність до саморозвитку є основою концепту «турботи про себе» або «техніки себе» (М. Фуко), в основі якого є той специфічний досвід по відношенню до самого себе, який формує знання про свою сутність, а також правила контролю себе на шляху до досконалості. «Турбота про себе» – це пізнання самого себе, пізнання власної душі. Даний концепт формує інший, більш ширший – «культура себе», що поєднує суспільне та індивідуальне, внутрішній розвиток та зовнішню поведінку, а також «спрагу себе» – майже втрачену спрямованість людини шукати та відкривати себе, розширювати свою духовність та особистісний потенціал, адже духовність не є даністю, а самовдосконаленням і практичною діяльністю.

Список використаних джерел

1. Бойченко М. Цінності як категорія філософської освіти (соціально-філософський та філософсько-антропологічний ракурси) / М. Бойченко // *Філософія освіти*. – 2009. – № 1–2 (8). – С. 99–107.
2. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка? / І. Зязюн // *Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр.* – К.: ІПОД; Полтава: ПНПУ, 2012. – Вип. 3. – С. 20–37.
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті / Зязюн І.А. // *Діалог культур: Україна у світовому контексті: філософія освіти: зб. наук. пр.* / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Львів. наук.-практ. центр; редкол.: Зязюн І.А. (голов. ред.) та ін. – Л.: Сполом, 2002. – Вип. 8. – С. 4–14.
4. Кремень В., Ільїн В. Креатив філософії освіти в синергії сучасного знання / В.

Кремень, В. Ільїн // *Філософія освіти : хрестоматія навч. посіб. для студ. ВНЗ.* – Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 469–473.

5. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти : (філософський аналіз) / Молодиченко В. В. – К.: Знання України, 2010. – 383 с.

6. *Образование в пространстве философских проблем современности.* – К.: Кафедра, 2013. – 317 с.

7. *Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: монографія / І.А. Зязюн, О.А. Лаврінченко, М.М. Солдатенко та ін. ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих.* – Київ: Педагогічна думка, 2012. – 390 с.

8. Скубашиєвська О. С. Філософія інноваційного розвитку освіти інформаційного суспільства (світоглядно-філософський аналіз) / О. Скубашиєвська. – К.: НПУ, 2010. – 314 с.

9. *Філософські абрисы сучасної освіти.* – Суми: Університетська книга, 2006. – 225 с.

10. Черепанова С.О. Філософія освіти. Світоглядно-гуманітарний вимір : людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення / С.О. Черепанова. – Львів: Світ, 2011. – 407 с.

REFERENCES

1. Boychenko M. Values as category of philosophical education (socially-philosophical and philosophical-anthropological perspective) / M. Boychenko // *Philosophy of education.* – 2009. – № 1–2 (8). – P. 99–107.

2. Zyazyun I. Pedagogical psychology or psychological pedagogics? / I. Zyazyun // *Aesthetics and ethics of pedagogical action: zb. sciences. pr.* – K.: IPOOD; Poltava: PNPU, 2012. – Vip. 3. – P. 20–37.

3. Zyazyun I.A. Philosophy of pedagogical activity in trade education / Zyazyun I.A. // *Dialog of cultures: Ukraine is in a world context: philosophy of education: zb. sciences. pr. / In-t of pedagogics and psychology of prof. formations of APN of Ukraine, Lviv. sciences.-pract. center; redkol.: Zyazyun I.A. (main editor) and other – L.: Spolom, 2002. – Vip. 8. – P. 4–14.*

4. Kremen V., Ilyin V. Kreativ philosophy of education in the synergy of modern knowledge / V. Kremen, V. Ilyin // *Philosophy of education: reading-book for students.* – Kyiv: Kyiv. University of the name B. Hrinchenko, 2014. – P. 469–473.

5. Molodychenko V. V. Modernization of values in Ukrainian society with a help of education: (philosophical analysis) / Molodychenko V. V. – K.: Knowledges of Ukrainy, 2010. – 383 p.

6. *The education in space of philosophical problems of contemporaneity.* – K.: Kafedra, 2013. – 317 p.

7. *Development of pedagogical trade of teacher of higher educational establishment of unpedagogical type in the conditions of informatively technological societies: monograph / I.A. Zyazyun, O.A. Lavrinenko, M.M. Soldatenko and other ; Nac. akad. ped. sciences of Ukraine, In-t of ped. educations and educations of grown man.* – Kyiv: Pedagogical idea, 2012. – 390 p.

8. Skubashevskaya O. S. Philosophy of innovative development of education in the informative society (weltanschauung and philosophical analysis) / O. Skubashevskaya. – K.: NPU, 2010. – 314 p.

9. *The philosophical outline of the modern education.* – Sumy: University book, 2006. – 225 p.

10. Cherepanova S.O. Philosophy of education. World view and humanitarian measuring: man-science-culture-art style of thought / S.O. Cherepanova. – Lviv: Svit, 2011. – 407 p.

МИЩЕНКО М.Н., кандидат философских наук, доцент Национального технического

университета «Харьковский политехнический институт»
(Харьков, Украина) vykladach.ukr@gmail.com

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС И ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И УЧЕНИКА В РАМКАХ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье предлагается осмысление взаимоотношений преподавателя и ученика в рамках современного образовательного процесса. Рассматриваются понятия педагогического мастерства, педагогической культуры, профессионализма. Педагогическое мастерство подается как авторский процесс. Современное изменение роли преподавателя в образовании связано с готовностью к созданию авторской техники преподавания и внедрения педагогических инновационных методов. Сегодня не достаточно просвещенческой модели образования, которая направлена только на передачу знаний и умений, на первый план выходят навыки личностной деятельности, такие как инновационность, креативность. Вместе с тем современность требует готовности к непрерывному образованию, постоянному самосовершенствованию и обучению.

Ключевые слова: образование, образовательный процесс, субъект-субъектные отношения, педагогическое мастерство.

MISHCHENKO, MARINA, PhD Philosophy, Associate Professor, Department of Ethics, Aesthetics and History of culture, The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (Kharkiv, Ukraine) vykladach.ukr@gmail.com

EDUCATIONAL PROCESS AND RELATIONS OF TEACHER AND STUDENT WITHIN THE FRAMEWORK OF MODERN PHILOSOPHY OF EDUCATION

In the article the comprehension of relations of teacher and student within the framework of modern educational process is offered. The concepts of pedagogical trade, pedagogical culture, professionalism are examined. Pedagogical trade is given as an author process. A modern change the role of teacher in education is related to readiness to creation of author technique of teaching and introduction of pedagogical innovative methods. Today there is a not enough teaching model of education, which is directed only on the transmission of knowledges and abilities, skills of personality activity go out on the first plan, such as innovation, creativity. At the same time contemporaneity requires readiness to continuous education, permanent self-perfection and teaching.

Keywords: education, educational process, subject-subject relations, pedagogical trade.

*Дата надходження рукопису 20.04.2015 року
Рекомендовано до публікації 25.04. 2015 року*